

Intellectual qobiliyatlar va ularni rivojlantirish

Xalqaro Nordik Universiteti 1-kurs tadqiqotchisi

Abdurasulova Atirgul Miktiboyevna

Annotatsiya:

Qobiliyat — bu insonning ma'lum bir ishni bajarishga bo'lgan qobiliyati, imkoniyati yoki mahorati. Qobiliyat, insonning o'ziga xos xususiyatlaridan biri bo'lib, u kishining intellektual, jismoniy yoki ijodiy sohalarda qandaydir vazifalarni bajarishdagi muvaffaqiyatini belgilaydi.

Qobiliyat turli yo'nalishlarda bo'lishi mumkin, masalan, musiqa, sport, ilm-fan, san'at va boshqa sohalarda. Har bir insonda alohida qobiliyatlar mavjud bo'lishi mumkin va bu qobiliyatlar rivojlanishi uchun zarur sharoitlar va imkoniyatlar bo'lishi kerak. Shuningdek, qobiliyat doimiy ravishda o'sishi va rivojlanishi mumkin, bu esa o'quvchi va mutaxassisning o'z maqsadlariga erishishida muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Motivatsiya, O'rganish va rivojlanish, Yaratuvchanlik, San'at va sport, Mahorat, Aqliy salohiyat, Qobiliyatni aniqlash, Qobiliyatni rivojlantirish, Jamiyat va rivojlanish

Kirish:

Qobiliyatlar to'g'risida umumiy tushunchani vujudga keltirish uchun ularga aloqador omillar, tarkiblar bo'yicha ayrim ma'lumotlar keltirish maqsadga muvofiq:

a) qobiliyatlar shaxsning psixologik xususiyatlari ekanligi;

b) mazkur xususiyatlar bilim, ko'nikma, malaka orttirish bilan bog'liqligi;

v) ushbu xususiyatlarning o'zi bilim, ko'nikma va malakalarga taalluqli emasligi va h.k. Psixologik tadqiqotlarning ko'rsatishicha, oliy ta'lim jarayonida o'zlashtirish ko'rsatkichi bo'yicha «o'rtamiyona» talaba keyinchalik ijobiy tomonga

o'zgarishi, boshqa soha (tarmoq)da yuksak natijalarga erishishi, hatto mutaxassisligiga yondash ixtisoslikda o'zini ko'rsatishi mumkin.

Ta'lim va ijtimoiy turmushda uquvsiz, «yaroqsiz» deb baholangan insonlar keyinchalik biron-bir sohaning yetakchi mutaxassisi sifatida elga tanilinishi, yuqori lavozim egallashi, tadbirkor shaxs sifatida kamol topishi hodisasi tajribada ko'p uchraydi. Shuning uchun bilim, ko'nikma va malakalarni egallash (o'zlashtirish) jarayonida qobiliyatlar namoyon bo'lsa-da, ular bilim, ko'nikma, malakalarga bevosita taalluqli bo'lavermaydi. Shu boisdan ular bir-biri bilan o'zaro munosabat nuktai nazardan tahlil kilinganida qobiliyatlar bilan bilimlar, qobiliyatlar bilan ko'nikmalar mohiyat, mazmun, ma'no jihatidan bir-biridan farq qiladi. Ushbu psixologik hodisa obrazliroq qilib tushuntirilganida, bilim, ko'nikma, malaka mashqlanish tufayli egallaniladigan aniq voqelik deb tasavvur qilinsa, qobiliyatlar shaxsning ruhiy olamidagi hali ro'yobga chiqmagan imkoniyatidir.

Shaxsning qobiliyatlari kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni egallash uchun imkoniyat tariqasida namoyon bo'ladi. Kasbiy bilim va ko'nikmalar egallandimi yoki yo'qmi, imkoniyat ro'yobga chiqdimi yoki ushalmagan orzu sifatida qolib ketdimi bularning barchasi ko'pgina omillarga va sharoitlarga bog'liqdir. Masalan, atrof-muhitdagi odamlar (oila, maktab, mehnat jamoasi a'zolari, jamoatchilik) shaxsning u yoki bu bilim hamda ko'nikmalarni egallashiga manfaatdorlik, o'qish, o'rgatishga munosabati, ularni tashkil qilish va mustahkamlashga nisbatan mas'uliyat his qilish kabilarning barchasi imkoniyatni ro'yobga chiqarishning, uni voqelikka aylantirishning kafolatidir.

Psixologiyaning metodologik asosiga ko'ra qobiliyatlar – imkoniyatlar tizimidan tashkil topgan bo'lib, u yoki bu faoliyatidagi zaruriy mahorat darajasi haqiqat hisoblanadi. Insonda namoyon bo'layotgan dizaynerlik qobiliyati uning dizayner sifatida shakllanishiga kafolat bera olmaydi. Dizaynerlik mahoratini

egallashi uchun maxsus ta'lim berilishi, o'quvchi shaxsida muayan qobiliyati, tabiiy iqtidor nishonalari hamda uni ro'yobga chiqarishning zaruriy sharti bo'lishi lozim¹.

Psixologiya fani qobiliyatlar bilan faoliyatning muhim jabhalari bo'lmish bilim, ko'nikma va malakalarning aynan bir narsa ekanligini rad etar ekan, ularning birligini e'tirof qiladi. Shuning uchun qobiliyatlar faqat faoliyatda ro'yobga chiqadi, lekin shunda ham aynan shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi amri mahol faoliyat ko'rinishlaridagina aks etadi xolos. Agar shaxs tasavvur qilishga hali o'rganmagan bo'lsa, mabodo u amaliy faoliyatning malakalarini uddalay olmasa, uning dizayn san'atiga nisbatan qobiliyatlari yuzasidan mulohaza yuritish no o'rin. Bularning barchasi bo'lg'usi dizaynerning ish uslubi, usullari, rang, shakl va mazmun munosabatlarini qanchalik tez va oson o'zlashtirishida hamda borliqdagi go'zallikni idrok qilish, tasavvur etishida yuzaga keladi.

O'quvchida kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar tizimi, ularning barqarorligi, shakllangan shaxsiy ish uslublari mavjud emasligiga asoslanib, ularni jiddiy tekshirib, tashxis qilmasdan turib, shoshilinch tarzda unda qobiliyatlar yo'q degan xulosa chiqarish o'qituvchining qo'pol psixologik nuqsoni hisoblanadi. Bolalik davrida u yoki bu qobiliyatlarning atrof-muhitdagi odamlar tomonidan tan olinmaganligi, keyinchalik huddi ana shu qobiliyatlari tufayli jahonda munosib shon-shuhrat qozonishga musharraf bo'lgan juda ko'p allomalarning nomi olamda mashhur, chunonchi Albert Eynshteyn (nisbiylik nazariyasi asoschisi), Nikolay Lobachevskiy (yangi geometriya yo'nalishi asoschisi) va boshqalar o'qishida genial olim bo'lib voyaga yetishishidan dalolat beruvchi olimlar yo'q edi.

Qobiliyatlar bilim, ko'nikma va malakalarda aks etmaydi, balki ularni egallash dinamikasida namoyon bo'ladi. Faoliyat uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni

¹ Э.Ф.Фозиев. Психология. Тошкент., «Ўқитувчи» нашриёт матбаа ижодий уйи. 2008

o‘zlashtirish jarayonida yuzaga chiqadigan farqlar qobiliyatlar to‘g‘risida mulohaza yuritish imkonini beradi.

Demak, shaxsning faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan bilim ko‘nikma va malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo‘ladigan individual psixologik xususiyati qobiliyatlar deyiladi. Ushbu xususiyatni aniqlash uchun ba’zi bir omillarni tahlil qilish maqsadga muvofiq;

a) shaxsning muayyan sifatlari yig‘indisi belgilangan vaqt oralig‘ida egallagan faoliyati talablariga javob bersa unda mazkur faoliyatga nisbatan qobiliyati mavjuddir;

b) inson shunday holatlarda faoliyat talabiga javob bera olmasa-psixologik sifatlari, ya’ni qobiliyatlar mavjud emasdir (juda zaifdir). Lekin xususiyatli shaxs ko‘nikma va malakalarni egallay olmaydi, degan ma’no anglatmaydi, biroq ularni egallash vaqti cho‘zilib ketadi, xolos.

Shunday qilib, qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar bo‘lishi bilan birga:

a) ularni shaxslarning mavjud boshqa xususiyatlariga, aqliy sifatlarga, xotira xislatlarga xarakter fazilatlariga, hissiy kechinmalariga va boshqalarga qarama-qarshi qo‘yish mumkin emas;

b) shuningdek, qobiliyatlarni shaxsning mazkur xususiyatlari bilan qatorga qo‘yish, ularni ayniylashtirish ham nuqsonlarni keltirib chiqaradi. Shuni ta’kidlash joizki, mulohaza bildirilgan sifatlardan ba’zi biri yoki ularning yig‘indisi faoliyat talablariga javob bera olsa yoki ularning ta’sirida vujudga kelsa, u holda shaxsning mazkur individual xususiyatlarini qobiliyatlar deb atash imkoniyati tug‘iladi.

Psixologiyada qobiliyatlar individual psixologik xususiyatlar sifatida tavsiflanadi va buning asosida bir insonning boshqa insondan tafovutlanadigan xislatlari, fazilatlarini yotadi. Shuning uchun har bir shaxsdan bir xil natija, bir xil sifat

kutish mumkin emas, chunki insonlar o'z qobiliyatlari bo'yicha bir-birlaridan muayyan darajada farq qiladilar, binobarin, ular o'rtasida farqlar sifat va miqdor jihatidan bir talay bo'lish mumkin.

Qobiliyatlarning sifat tavsifi shaxsning qaysi individual psixologik xususiyatlari faoliyat muvaffaqiyatining majburiy sharti tariqasida xizmat qilishini anglatadi. Ularning miqdor tavsifi esa faoliyatga qo'yiladigan talablarni shaxs tomonidan qay yo'sinda bajarish imkoniyati mavjudligini bildiradi, ya'ni mazkur inson boshqa odamlarga qaraganda malaka, bilimlardan nechog'lik tez, yengil, puxta foydalana olishini namoyish qiladi.

Qobiliyat xususiyatlarining sifat jihatidan talqin qilinishida, birinchidan, maqsadga turlicha yo'llar orqali erishishga imkon beruvchi «o'zgaruvchan miqdor» to'plami tariqasida, ikkinchidan, faoliyat muvaffaqiyatini ta'minlovchi shaxsning individual psixologik xislatlari (fazilatlarini) murakkab majmuasi ko'rinishida gavdalanadi.

Qobiliyatlar tuzilishi bu shaxs egallashi shart hisoblangan faoliyat, u xoh ta'lim, xoh mehnat, xoh o'yin, xoh sport bo'lishidan qat'iy nazar uning bilish jarayonlariga, aqliy xislatlariga, hissiy-irodaviy jabhalariga, xarakterologik xususiyatlariga muayyan talablar qo'yadi va ularning hamkorlikdagi sa'i-harakati tufayli muvaffaqiyatlarga erishiladi.

Psixologik ma'lumotlarga qaraganda, insondagi yuksak ko'rsatkichga erishgan sifat harchand ustuvorlikka ega bo'lmasin, u talablarni qondirish imkoniyatiga ega bo'lmaydi. Ayrim hollarda alohida namoyon bo'lgan psixik xususiyat (xislat) faoliyatining yuksak mahsuldorligi va samaradorligini ta'minlash qurbiga ega u qobiliyatlar uddalay oladigan imkoniyat bilan bab-baravar kuch-quvvat tariqasida vujudga keladi, degan faraz o'zini oqlamaydi. Shuning uchun qobiliyatlar murakkab tuzilishga ega bo'lgan psixik sifatlar (xislatlar) majmuasidir deyish juda o'rindir.

Qobiliyatlar sifatida ro'yobga chiqadigan psixik xislatlar belgilanganligi tufayli har qaysi turdagi faoliyatlar uchun o'ziga xos tarzda ko'yilishi turgan gap. Buning uchun ayrim misollarni tahlil qilib o'tamiz:

1) matematik qobiliyat: matematik materiallarni umumlashtirish majmuasining tuzilishi yaqqol va aloxida faoliyat talabi bilan, mulohaza yuritish jarayonini qisqartirish, matematik ish-amallarni kamaytirish, masalani idrok qilish bilan natijasi o'rtasida aloqa o'rnatish, to'g'ri va teskari fikr yuritishdan yengil o'tishlik, masala yechishda fikr yuritishning epchilligi kabilar;

2) adabiy qobiliyat; nafosat xislarining yuksak taraqqiyot darajasi, xotirada yorqin ko'rgazmali obrazlarning jonliligi, «til zehni», bexisob xayolot, ruhiyatga qiziquvchanlik, o'zi ifodalashga intiluvchanlik va boshqalar. Ajratib ko'rsatilgan qobiliyatlar tarkibidan ko'rinib turibdiki, matematik va adabiy qobiliyatlar o'zaro bir-biriga o'xshamagan talablari bilan tafovutga egadir. Bundan shunday xulosa chiqarish mumkinki, pedagogik, musiqaviy, texnik, konstruktorlik, tibbiy qobiliyatlar va shunga o'xshash qobiliyatlar tuzilishi maxsus xususiyatga ega bo'lib, kasbiy ahamiyat kasb etishi mumkin.

Yaqqol qobiliyatlar tuzilishini tashkil qiluvchi shaxsning xislatlari, fazilatlarini orasida ma'lum turkumi yetakchilik, ustuvorlik qilsa, ayrimlari yordamchilik vazifasini bajaradi. Ma'lumki, pedagogik qobiliyatlar tuzilishida yetakchi xislatlar sifatida pedagogik odob (takt), bolalarni sevish, o'kuvchilar jamoasini tashkil qilish va uni boshqarish, kuzatuvchanlik, talabchanlik, bilimga chanqoklik, bilimlarni kuzatishga uquvchanlik va shunga o'xshashlar tan olinadi. O'qituvchilik qobiliyatining yordamchi (qo'shimcha) fazilatlariga nutqiy qobiliyat, diqqatni taqsimlash, akademik qobiliyatlar kiradi.

Pedagogik qobiliyatlarning yetakchi (asosiy) va yordamchi (qo'shimcha) tarkiblari, jabhalari ta'lim jarayoni muvaffaqiyatini ta'minlaydigan birlikni (birikuvni) yuzaga keltiradi hamda o'qituvchi shaxsi bilan bog'liq bo'lgan

hamkorlik, individual faoliyatini tashkillashtiradi. Qobiliyatlardan muayyan darajada umumiy va torroq ma'noda maxsus sifatlarni ajratish orqali ma'lum turkum tizimini yuzaga keltirish mumkin. Bundan kelib chiqqan holda qobiliyatlarni umumiy va maxsus qobiliyatlar guruhiga ajratish maqsadga muvofiq.

Umumiy qobiliyatlar (sifatlar) maxsus qobiliyatlarga (sifatlarga) zid tarzda talkin qilish mumkin emas. Shaxsning umumiy qobiliyatlari parni hosil kiluvchi omillar yakqol psixologik xodisa yoki vokelikdir. Maxsus qobiliyatlar ko'lam jixatdan torroq bo'lishiga qaramay, chuqurrok mohiyatni o'zlarida mujassamlashtiradi.²

Talantning paydo bo'lishi va tuzilishi, ijtimoiy tarixiy tabiiy nuqtai nazardan talqini qobiliyatlar taraqqiyotining yuksak bosqichi ekanligidan dalolat beradi. Talant (tabiiy xislat degan ma'no anglatadi) muayyan faoliyatning muvaffakiyatli va ijodiy ravishda bajarilishini ta'minlaydigan qobiliyat hamda iste'dodlar majmuasidan (yig'indisidan) iborat individual xususiyatdir. Psixologik adabiyotlarda unga turlicha ta'rif berilishiga qaramay, ularda asosiy belgilar ta'kidlab o'tiladi, chunonchi, shaxsga qandaydir murakkab mehnat faoliyatining muvaffakiyatli, mustaqil va original tarzda bajarish imkonini beradigan qobiliyatlar majmuasiga talant deyiladi. Talantning asosiy belgilari:

- a) muvaffaqiyatni ta'minlash;
- b) faoliyatni mustakil bajarish;
- v) originallik unsurining mavjudligi;
- g) qobiliyat hamda iste'dodlar yig'indisidan iborat ekanligi;
- d) individual psixologik xislatligi;
- ye) ijtimoiy turmushni o'zgartiruvchi, yaratuvchi imkoniyatligi kabilar.

² Э.Ф.Фозиев. Психология. Тошкент. «Ўқитувчи» нашириёт матбаа ижодий уйи 2008.

Talant ham qobiliyatlarga o'xshash ijodiyotda yuksak mahoratga, muvaffaqiyatga erishish imkoniyati hisoblanib, ijodiy kutilmasi (yutuq) insonlarning ijtimoiy tarixiy turmush shart-sharoitlariga bohlikdir. Jamiyatda talantli shaxslarga nisbatan muhtojlik sezilsa, bunday insonlarning kamol topishi uchun zarur ob'ektiv va subektiv shart-sharoitlar yaratilsa bunday vaziyatda barkamol odamlarning shakllanishiga imkoniyat tug'iladi.

Shuning uchun jahon sivilizatsiyasi, fan va texnikasi, san'at va adabiyot, moddiy va ma'navii madaniyatini yaratishning ichki (ruhiy) imkoniyati hisoblanmish talant taraqqiyotning harakatlantiruvchi omilidir. Insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyot bosqichlarida ijtimoiy-iktisodiy sharoitlarning yetishmasligi tufayli ko'pchilik talant sohiblari o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish imkoniyatlaridan mahrum bo'lganlar.

Talant o'zining umumiy va maxsus sifatlari yig'indisi bilan ijodiy yutuq imkoniyatining ayniyatidir. Talant mahoratning dastlabki sharti hisoblansada, lekin ular bir-biridan muayyan darajada farqlanadi. Talant katta, ijodiy va zo'r mehnat mahsulatidir. Mehnat esa hayotiy tajriba, ko'nikmalarning zaruriy majmuasi manbaidir.

Ijodiyotning sharti – bu hayotiy tajriba, zaruriy ko'nikma, malakalar yig'indisining mavjudligidir. Ijodiy faoliyat talantning ajralmas qismi hisoblanib, bunda ruhlanish deb nomlangan psixologik holat alohida ahamiyat kasb etadi. Ruhlanish esa faoliyat mahsuldorligi ortishiga qaratilgan ijodiy lahzadan iboratdir. Talant imkoniyat tariqasida psixologik hodisa hisoblansa, u holda mahorat haqiqatga aylangan imkoniyat gavdalanishidir. Psixologik nuqtai nazardan haqiqiy mahorat-bu shaxs talantining faoliyatda namoyon bo'lishidir.

Qobiliyat va talantlarning tabiiy shartlari odatda qobiliyatlar insonga shaxsning barcha individual psixologik xususiyatlari kabi tabiat tomonidan tug'ma ravishda tayyor holda berilmaydi, balki hayot davomida va faoliyat jarayonida

shakllanadi. Ilmiy psixologiya qobiliyatlarning tugʻmaligi nazariyasini inkor etib, shaxs qobiliyatlarining nomaʼlum tabiiy omillar tomonidan azaliy belgilanishi toʻgʻrisidagi tasavvurlarga qattiq zarba beradi.

Shuni uqtirish joizki, qobiliyatning tugʻmaligini inkor qilish mutlaq xususiyatga ega emas, albatta. Lekin qobiliyatning tugʻma ekanligini tan olmaslik, miya tuzilishi bilan bogʻliq xususiyatlarning tugʻmaligini inkor qiladi degan soʻz emasdir. Layoqat esa qobiliyatning tabiiy zamini sifatida faoliyatda muhim rol oʻynaydi. Layoqat deb qobiliyatlar taraqqiy etishining dastlabki tabiiy sharti sifatida namoyon boʻladigan miya tuzilishining, sezgi aʼzolari va harakatlarning morfologik hamda funksional xususiyatlari aytiladi. Tugʻma layoqat jumlasiga nozik hid sezish, binobarin, bilish analizatorlarining alohida yuksak sezgirligi muvofiqdir. Alohida yakka shaxs maʼlum tabiiy layoqatga ega boʻlsa, u holda oʻziga taalluqli qobiliyatlarni rivojlantirish nisbatan yengil kechadi. Insonlarning kasbiy qobiliyati ular layoqatlarining rivojlanishi mahsulasi.

Layoqat koʻpqirrali psixik hodisa boʻlganligi tufayli faoliyat talablarining xususiyatiga bogʻliq ravishda bir xil layokatlar negizida har xil qobiliyatlar rivojlanishi kuzatiladi.

Qobiliyatning rivojlanishi va shakllanishi, birinchidan, maʼlum bir faoliyatga moyillik yoki intilish borligiga va faoliyat natijalarining sifatiga qarab, tegishli tabiiy zehn nishonalarini aniqlash yoʻli bilan, ikkinchidan, mutaxassis rahbarligida sistemali faoliyatga jalb etish orqali shaxsning tabiiy xususiyatlarini chiniqtirish va rivojlantirish yoʻli bilan, uchinchidan, umumlashgan aqliy operatsiyalarni shakllantirish yoʻli bilan, toʻrtinchidan, oʻquvchining maxsus qobiliyatini kamol toptirishni jadallashtirishni taʼminlovchi shaxsni har tomonlama rivojlantirish yoʻli bilan, beshinchidan, shaxsning faollik alomatlarini tarbiyalash yoʻli bilan, oltinchidan, oʻkuvchilarga nisbatan individual munosabatda boʻlishni umumiy talablar bilan toʻgʻri koʻshib olib borishdir.

M.G.Davletshin ham an'anaviy yo'ldan borib, texnikaviy qobiliyatni ikkita o'sha nomdagi tipga ajratadi hamda yetakchi tayanch xususiyatlarini o'zgarishsiz qoldiradi. Lekin boshqalardan farqli o'laroq yetakchi xususiyatlar rivojlangan texnikaviy fikrlash va fazoviy tasavvurdan iboratdir. Uning talqinicha, texnikaviy iste'dodli shaxs bo'lishi uchun unda:

a) amaliy jihatdan fahmli:

b) texnik moslamalarni tahlil qila olish qobiliyati:

v) narsalarni montaj qilib qismlardan butun hosil qila olish qobiliyati bo'lishi shart. M.G.Davletshin texnikaviy iste'dod ko'rsatkichlarini an'anaviy baholashni tan olgan holda (ko'z bilan chamalash, fazoviy tasavvur, texnikaviy tahlil, konstruksiyalash qobiliyati) o'zining original yondashuvini ishlab chiqqan. Texnikaviy qobiliyat darajasini tashxis qilish uchun tekshirishlarda ishlab chiqilgan eksperimental masalalarning to'qqizta seriyasidan foydalanadi.

Xulosa

Intellektual qobiliyatlar insonning aqliy salohiyatini, bilim olish va muammolarni hal qilish qobiliyatini anglatadi. Ular mantiqiy fikrlash, analitik yondashuv, tez va samarali qaror qabul qilish kabi ko'nikmalardan iborat bo'lib, har bir insonda turli darajada namoyon bo'ladi. Intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish orqali inson o'z bilimlarini chuqurlashtirishi, tafakkurini kuchaytirishi va har qanday sohada muvaffaqiyatga erishish imkoniyatini oshiradi.

Intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish uchun doimiy o'rganish, yangi bilimlarni o'zlashtirish va amaliyotda qo'llash muhimdir. O'qish, mantiqiy mashqlar, ilmiy tadqiqotlar va turli testlar yordamida aqliy salohiyatni oshirish mumkin. Shuningdek, ijodiy yondashuv, yangi g'oyalar yaratish va bilimlarni turli kontekstlarda sinab ko'rish, intellektual qobiliyatlarni rivojlantirishning samarali usullaridan biridir.

Xulosa qilib aytganda, intellektual qobiliyatlar insonning aqliy o‘rishining asosi bo‘lib, ular o‘zini o‘stirish, ilm-fan va boshqa sohalarda muvaffaqiyatga erishish uchun zarurdir. Intellektual salohiyatni rivojlantirish, nafaqat shaxsiy yutuqlarni ta’minlaydi, balki jamiyat rivojiga ham hissa qo‘shadi.

Adabiyotlar ro‘yhati

- 1. Abdullayev, F.** (2010). *Intellektual qobiliyatlar va ularni rivojlantirish*. Tashkent: O‘zbekiston milliy universiteti nashriyoti.

Insonning intellektual rivojlanishi va uning jamiyatdagi roli haqida batafsil tahlil.

- 2. G‘ofurov, R.** (2011). *Ta’limda intellektual qobiliyatlarni rivojlantirish metodikasi*. Tashkent: O‘zbekiston pedagogika nashriyoti.

Ta’lim jarayonida intellektual salohiyatni rivojlantirish metodlari va usullari haqida.

- 4. Xudoyberganov, D.** (2015). *Psixologiya va intellektual rivojlanish*. Tashkent: Ma’rifat. Intellektual qobiliyatlarning psixologik jihatlari va ularning rivojlanishi.